

תשובה כהלכה

לאה הורביץ

במהלך שיעורי התנ"ך ושיעורים בכלל, אנו המורים נוהגים לשאול את התלמידים שאלות, בשיחה או באמצעות מטלות בכתב בכתה או לבית. תשובות התלמידים לעיתים חלקיות וניסוחן לקוי או חסר.

מטרת מאמר זה להציע למורים דרכים להוראת כתיבה של תשובות נכונות ומלאות, מבחינה תחבירית, ולהציג את החשיבות ואת המשמעות של מילות השאלה וההוראה שהן כלי ומיומנות להתמודד עם מטלות כתובות וכתיבת תשובה כהלכה.

אז מי יודע מדוע ולמה קשה לכתוב תשובה?

שיר ילדים ידוע שואל: מי יודע מדוע ולמה לובשת הזברה פיג'מה???

ועונה: כי...בבקר יום א' הזברה קמה פשטה את הפיג'מה

מיהרה ולבשה מכנסיים וחולצה...

אך מיד היא הרגישה שאין היא מרוצה חזרה ולבשה פיג'מה...

השאלה הפשוטה בשיר מתחילה במילות שאלה מדוע ולמה?

התשובה פותחת במילה: כי. ואחריה מופיעה התשובה.

לא נדון בתוכן התשובה, אולי תהיינה חילוקי דעות על נכונותה...

אך האם מבחינה לשונית התשובה תקינה?

איך כותבים /עונים תשובה? מהו מבנה התשובה הנכונה? - על שאלה זו ננסה לענות.

מבנה התשובה נגזר ממבנה השאלה- הכיצד?

בדרך כלל שאלה מורכבת ממספר חלקים.

כדי לענות לשאלה לכל השאלה ורק לשאלה חשוב לזהות את מספר החלקים בה. בדוגמא

שלפנינו מספר החלקים בשאלה שלושה:

המידע שהשאלה נותנת,

מילת השאלה,

והמידע הנדרש.

בחלק הראשון: בשאלה שלנו המידע הניתן לנו שזברה לובשת פיג'מה. זהו מידע חשוב כי ברור שהוא בא מהתחום הפנטזיונרי. ועתה מותר לנו גם לענות מאותו תחום. המידע קורץ לנו ומזמין אותנו לפנות אל תשובה הלקוחה מהדמיון.

בחלק השני: מילת שאלה המאפיינת את סוג השאלה. את סוגי השאלות נוכל למיין לפי דרכי החשיבה הנדרשות לפיענוחה. יש לתת את הדעת האם זו שאלה של איתור מידע (כגון מקום, דמויות, כמויות תיאור התרחשות וכו') או שאלה הדורשת הסקת מסקנות, היקש, השוואה ועוד.... במקרה שלנו מילת השאלה היא "מדוע ולמה", כלומר החיפוש הוא אחר סיבה.

בחלק השלישי: מה המידע הנדרש? סיבה למה. כלומר: מה הסיבה שהזברה לובשת פיג'מה? ולא למשל, מדוע הזברה אוכלת עשב?

מהו מבנה תשובה נכונה?

אנו מבקשים להציע שלושה חלקים:

1. משפט פתיחה

הנכתב על סמך הנתון שמופיע בשאלה, אפשר להעתיק נתון זה במלואו + מילת קישור המלמדת על סוג המידע.

אם כן בשיר שלנו על הזברה חסר משפט פתיחה ואנו נוסיף אותו:
הזברה לובשת פיג'מה כי...

2. גוף התשובה

בחלק זה יש לכתוב את פירוט הנתונים המתבקשים מהשאלה בצורה מסודרת, נתונים הנגזרים ממילת השאלה:

נחזור לשיר: מילת השאלה **למה?**.. התשובה הנדרשת: **סיבה:**
והשיר מפרט את הסיבה:

לאחר משפט הפתיחה יש להוסיף את גוף התשובה שבו המידע הנדרש:

הזברה לובשת פיג'מה
כי [מעשה שהיה כך היה:] בבקר יום א' הזברה קמה פשטה את הפיג'מה
מיהרה ולבשה מכנסיים וחולצה...

אך מיד היא הרגישה שאין היא מרוצה מיהרה ולבשה פיג'מה...
נשים לב – התשובה איננה פותחת במענה ישיר. יש להבין את הרקע.

כשהתשובה נפתחת בסיפור הרקע ולא בתשובה ישירה, צריך להיזהר שלא לעצור בסיפור הרקע מבלי להגיע כלל אל התשובה בשאלה.
למשל –
אם נישאל – מה זה לגהץ?
ונשיב -
לגהץ זה כשאתה מתלכלך ומכבס את הבגד ואחר כך תולה אותו לייבוש והוא מקומט.
התשובה הזו סיפרה את הרקע לגיהוץ אבל לא הסבירה מה זה גיהוץ.

התשובה הישירה לשאלה למה הזברה לובשת פיג'מה היא כי היא לא מרוצה משום בגד אחר חוץ מהפיג'מה שלה.

כמה טיפים מכשלות ומלכודות

(א) מילות שאלה – המלאך השומר עלינו מכל רע

לפנינו דוגמאות למילות שאלה עם סימנים (מלא"ך) כדי להקל על התלמידים לזכור בצרוף תוכן התשובה הנדרשת לכל מילה:

שאלות מלא"ך	מילות השאלה	התשובה הנדרשת
מ....	מי	נושא או נושא (במי מדובר)
	מדוע	סיבה
	מתי	זמן או נסיבות
ל....	למה	סיבה
	למה, לשם מה	התשובה תכלול מטרה
	לאן	תיאור מקום
א....	איך	תיאור אופן
	איפה	מקום
כ....	כמה	התשובה תכלול כמות
	כיצד	תיאור אופן

בכתיבת תשובה יש חשיבות לשימוש נכון במילות קישור:

על מדוע ולמה (סיבה) עונים בעזרת: מפני ש, מכיוון ש, משום, בשל, מחמת, מפאת, בגלל, עקב, כי, מדוע ולמה (תוצאה) עונים בעזרת: לכן, לפיכך, על כן, בשל כך, משום כך, כתוצאה מכך.

על לשם מה ולמה (מטרה) עונים בעזרת: כדי, למען, בשביל.

על מתי (זמן) עונים בעזרת: בשנת, לפני, אחרי, בשעה ש, בזמן ש, בעת, לאחר, בעוד ושאר מילות הזמן.

על מתי (נסיבות) עונים בעזרת: כש, כאשר.

(ב) כמה הנחיות בשאלה אחת

יש שאלות המורכבות ממספר מילות שאלה ו/או הוראה: לכן יש לוודא כי התייחסנו לכל אחת בתשובה. דוגמאות למילות הוראה: נמקו, בססו, הוכיחו מהכתוב, השוו, הסיקו, סכמו וכו'.

אם כך יכולה להיות שאלה המבקשת –

מדוע הרג דוד את הנער העמלקי שבישר לו על מות שאול? **בססו** את תשובתכם על הכתוב.

או –

האם אשם אבנר במות עשהאל? **נמקו** תשובתכם **ובססו** אותה על הכתוב.

נשים לב התשובה – **לא, אבנר אינו אשם** – מהווה רק על שליש תשובה

התשובה: **לא, אבנר אינו אשם מפני שעשהאל שהיה ממחנה האויב נצמד אליו ויכול היה לסכן**

אותו – עונה רק על שני שליש השאלה.

התשובה המלאה יכולה להיות כל המרכיבים הבאים:

• **לא, אבנר אינו אשם**

• **מפני שעשהאל שהיה ממחנה האויב נצמד אליו ויכול היה לסכן אותו.**

•ראייה לדבקותו של עשהאל במרדף אחר אבנר הוא השורש המנחה א.ח.ר המופיע Xפעמים

בפסוקים W ו Z Y

ג) כללי מענה

שימו לב

- תשובה כהלכה מתמקדת בעיקרה של השאלה.
- מבנה התשובה ויאורגן באופן מסודר וברור, תוך הקפדה על לשון תקינה ולא סלנג.
- התשובה חייבת לכלול לפחות משפט שלם אחד.
- בתשובה הכוללת יותר ממשפט אחד, יש להקפיד על קשר הגיוני בין המשפטים.
- נשים לב שסימני הפיסוק במקומם.

דוגמאות לאיתור מידע בשאלה ולמבנה תשובה משמואל א' כ"ח ומתנ"ך בקשקושית

להלן דוגמאות של שאלות:

שאלות לאיתור מידע מהטקט בתנ"ך

ושאלות למחשבה והבעת דעה.

? בשמ"א כ"ח 4, מסופר כי מחנה פלישתים ומחנה ישראל חונים זה מול זה, היכן חונים שני הצבאות?

שמ"א כ"ח 4: וַיִּקְבְּצוּ פְּלִשְׁתִּים וַיָּבֹאוּ וַיַּחֲנוּ בְּשֹׁנִים וַיִּקְבֹּץ שָׁאוּל אֶת-כָּל-יִשְׂרָאֵל וַיַּחֲנוּ בְּגִלְבֹּעַ.

תחילה נזהה את מילת השאלה: **היכן**

ומכאן שהמידע הנדרש: **שם מקום**. בדרך כלל לשם מקום אנו משתמשים במילים היחס ב...

המידע שהשאלה מעניקה:

א. יש כאן היערכות של שני צבאות, כל אחד מהם במקום אחר.

ב. השאלה מתמקדת בפסוק מוגדר. המשיב אינו צריך לחפש אלא במקום שאליו הפנתה אותו השאלה, כלומר בפס' 4.

ג. המילים שבשאלה יכולות לסייע, כי הן שולחות חץ המכוון את החיפוש אל המידע המתבקש. במקרה שלנו - השאלה השתמשה במילה "חונים". פעמיים. מילה זו נמצאת גם בפסוק.

תשובה:

אפשרות א: מחנה פלישתים ומחנה ישראל חונים זה מול זה, האחד בשונם והשני בגלבע.

אפשרות ב': צבא הפלישתים חונה בשונם וצבא ישראל חונה בגלבע.

ואם אנחנו כל כך יודעים את התשובה... טיפ מסייע

ראוי גם לנו כמורים לזכור שלשאלה הנ"ל אין משמעות ללא מפה וללא מסקנה הנלווית למידע. זו אחת הסיבות לכך שאפשר לענות על השאלה הנ"ל גם בלי להבין דבר בפסוק. פשוט נחפש את מילת היחס שמתארת מקום – ב.....

למעשה נוכל לנצל את אופייה הקל של השאלה, כפי שהיא מוצגת, ונוכל להראות כיצד להשתמש במבנה אם ננטרל את התוכן.

נשחק לרגע במשחק:

קיבלנו שאלה:

בפס' X מסופר כי מִקְלָש שלימתיים ומקלש פינתואל קולשים זה מול זה. היכן קולשים השלימתיים והיכן קולשים בני פינתואל?

פס' X: "ויצלטו שלימתיים וימוצו ויקלשו במובוב ויצלוט פגוג את כל מקלש פינתואל ויקלשו בנברנוש"

זו שאלה מפחידה. אנחנו לא מבינים כלום!

אותנו מעניין להוציא מהשאלה את המידע הבא –

א. מיקוד בפס' X המצוטט לפנינו. השאלה מתייחסת למקור ידע סגור ומצומצם.

ב. המילה "היכן"

ג. הצירוף "היכן קולשים"

ד. ההבנה כי השאלה מתייחסת לשלימתיים ולבני פינתואל.

עתה, למרות שהעברית לא מובנת קל לחפש תשובה. על היכן, בדרך כלל עונים בעזרת ב...:

אמא, היכן הנחת את הגרביים שלי?

במגירה השמאלית בארון

עתה נתבונן בפסוק וננסה לענות לשאלה בעזרת חיפוש

הנושאים – "שלימתיים" ו"פינתואל",

הפועל "לקלוש" (שהלוא השאלה היא "היכן קולשים")

ומילית היחס ב...

והנה הם כולם באותו פסוק X:

"ויצלטו שלימתיים וימוצו ויקלשו במובוב ויצלוט פגוג את כל מקלש פינתואל ויקלשו

בנברנוש"

ובכן,

שלימתיים קלשו במובוב ובני פינתואל בנברנוש.

The plot thickens

מה דעתנו על תשובה כמו –

מובוב ופינתואל?

נוכל לשאול את התלמידים כמה היו נותנים לתשובה זו מתוך 100%?

נזכור אנו מחפשים משפט שלם, לכן התשובה "מובוב ונברנוש" אינה עומדת במבחן, מה גם שלא ברור ממנה מי קלש היכן. לכן התשובה המזכה במלוא הנקודות היא – "שלימתים קלשו במובוב ובני פינתואל בנברנוש".

משפט הסיכום וחשיבותו

חלק שלישי של תשובה שהיא מעט מורכבת יותר, כולל לרוב משפט סיום שהוא הכללה, מיזוג או מסקנה -

א. מה אפשר לומר על כל הנ"ל ביחד?

ב. מה אפשר ללמוד מכל הנ"ל ביחד?

בשלב זה יש חשיבות לשימוש במילות קישור כמו: **לכן, מכאן נובע, ניתן ללמוד, אי לכך, מן הראוי יהיה, עקב זאת, בגלל זה, מכך, מכאן, כתוצאה, לפיכך, משום כך, כנראה, יתכן ש, מתקבל על הדעת, קרוב לוודאי, אין ספק ש, ניתן לומר ש, המסקנה היא, לסיכום, וכיו"ב.**

דוגמא למשפט סיכום

קרא שמ"א כ"ח 5 – 7 הסבר מדוע שאול מבקש ללכת אל בעלת האוב? בסס דברך על הכתוב

וַיֵּרָא שְׁאוּל אֶת-מַחְנֵה פְּלִשְׁתִּים וַיֵּרָא וַיַּחְרֹד לְבֹו מְאֹד. **ו** וַיִּשְׁאַל שְׁאוּל בִּיהֲוָה וְלֹא עָנָהוּ יְהוָה גַּם בַּחֲלָמוֹת גַּם בְּאִוִּירִים גַּם בְּנְבִיאִים. **ז** וַיֹּאמֶר שְׁאוּל לַעֲבָדָיו בְּקִשׁוּ-לִי אִשָּׁת בְּעַלְת-אֹב וְאֶלְכָה אֵלֶיהָ וְאֶדְרָשָׁה-בָּהּ וַיֹּאמְרוּ עֲבָדָיו אֵלָיו הִנֵּה אִשָּׁת בְּעַלְת-אֹב בְּעֵין דֹּוֹר.

בתשובה:

משפטי פתיחה: (א) שאול מבקש ללכת אל בעלת האוב לפי פסוק 7 כי....

(ב) על פי פסוק 7 שאול מבקש ללכת אל בעלת אוב כי/ בגלל/ מפני/

המידע הנדרש: שאול ראה את מחנה הפלישתים ערוך מול מחנה ישראל ונבהל מפניהם. פחד זה הביאו לדרוש ולשאול את ה' לגבי הקרב הצפוי, אך האל לא ענה לו. משלא קבל תשובה פנה

לקבלה בדרכים אחרות "בחלומות, גם באורים וגם בנביאים" (כ"ח 5) [נשים לב - שילוב הביסוס הנדרש במהלך התשובה]. כלומר שאול ציפה לתשובה באמצעות חלום או דרך האורים והתומים שבידי הכהן הגדול או באמצעות נביאים שליחי האל. מאחר וגם בדרכים אלו לא קבל מענה פנה לעבדיו "בקשו לי אשת בעלת אוב ואלכה אליה ואדרשה בה" (פס' 7) משפט סיכום : אם כן, שאול חש ננטש על ידי האל ובסיטואציה מלחיצה וגורלית זו נאלץ לפנות לבעלת האוב כדי לקבל מענה.

תשובה "על יד", תשובה "לא סגורה" בהעדר משפט מסכם

מהי הסתירה בין שמ"א ט"ז 21 – 23 לבין שמ"א י"ז 55 – 56?
 שמ"א ט"ז 21 – 23 : **כא** וַיָּבֹא דָּוִד אֶל-שָׁאוּל, וַיַּעֲמֵד לִפְנָיו; וַיִּצְאָהֶבְהוּ מֵאֵד, וַיְהִי-לוֹ נֶשֶׂא כְלִים. **כב** וַיִּשְׁלַח שָׁאוּל, אֶל-יָשִׁי לֵאמֹר: יַעֲמֵד-נָא דָּוִד לִפְנָי, כִּי-מָצָא חֵן בְּעֵינַי. **כג** וְהָיָה, בְּהִיּוֹת רֹחַ-אֱלֹהִים אֶל-שָׁאוּל, וְלָקַח דָּוִד אֶת-הַכֶּנֶזֶר, וַיִּגָּן בְּדָוִד; וַיָּרוּחַ לְשָׁאוּל וְטוֹב לוֹ, וְסָרָה מֵעָלָיו רֹחַ הָרָעָה.

שמ"א י"ז 55 – 56 : **נה** וַכָּרְאוֹת שָׁאוּל אֶת-דָּוִד, יֵצֵא לְקִרְאֵת הַפְּלִשְׁתִּי, אָמַר אֶל-אַבְנֵר שֶׁר הַצָּבָא, בֶּן-מִיזָה הַנֶּעֶר אֲבָנֵר; וַיֹּאמֶר אַבְנֵר, חִי-נַפְשְׁךָ הַמֶּלֶךְ אִם-נִדְּעָתִי. **נו** וַיֹּאמֶר, הַמֶּלֶךְ: שְׂאֵל אֶתָּה, בֶּן-מִיזָה הָעֶלָם.

נתבונן בתשובה הבאה :

בשמ"א ט"ז נמסר כי דוד בא אל שאול וכי הוא משמש כנושא כליו ומנגן. בשמ"א י"ז מסופר כי שאול שואל את אבנר מי זה דוד.

האם תשובה זו תקבל את מלוא הנקודות?

הכתוב בה נכון. אם כך מה הבעיה?

למעשה סתירה היא השוואה. והתשובה סיפרה מה יש בפרק ט"ז ומה יש בפרק י"ז אבל לא סיכמה וציינה מהי הסתירה.

חסר בה משפט אוסף ומסכם נוסח –

אם כן, הסתירה היא שלפי פרק ט"ז שאול הכיר את דוד ששירת אותו ואילו לפי פרק י"ז הוא אינו מכירו.

לכל סוג שאלה יש מספר תבניות לשון של תשובה.

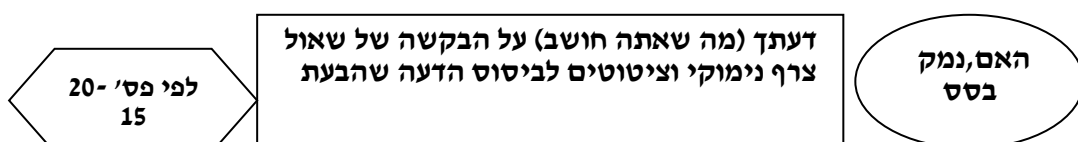
אפשר להשתמש בהן לפי הצורך וההעדפה האישית.

האם לדעתך שאול עשה בחכמה שהלך אל בעלת האוב, **נמק ובסס** תשובתך על המסופר בפרק כ"ח פסוקים 15-20.

ציון הפסוקים

המידע הנדרש

מילות שאלה

ציטוטים

סוג המידע הנדרש בתשובה:

דעה מנומקת ומבוססת

תשובה: בגוף התשובה יהיה מענה לכל חלק :

משפט הפתיחה: לדעתי שאול טעה (או: עשה בשכל) שהלך אל בעלת האוב כי...

גוף התשובה: אלמלא הלך שאול אל בעלת האוב, אחרי שלא קבל תשובה מאלוהים, היה יוצא לקרב ללא ידיעת העתיד לקרות, ולכן אולי עם תקווה כל שהיא שינצח. דברי שמואל אצל בעלת האוב, לא חיזקו את רוחו, דבר שרצה להשיג במפגש זה. ההיפך, דברי התוכחה והנבואה של שמואל גרמו לשאול נזק נפשי, רוחו נפלה ונזקק לעזרת בעלת האוב להתאושש (פס' 20, 21: "ותרא כי נבהל הוא מאד...").

משפט סיכום: יתכן ויציאה לקרב מתוך חוסר הידיעה במקרה זה עדיפה על פני ידיעת הבשורה שהפלישתים ינצחו ו"אתה ובניך עימי" (כ"ח 19), כי אולי הידיעה מחלישה ובבחינת נבואה המגשימה את עצמה.

ביסוס בכתוב - כיצד

אחד הקשיים של התלמידים בכתבת תשובה בתנ"ך היא שילוב הציטוטים בתשובה לביסוס הנדרש.

יש תלמידים העונים תשובה מלאה ובסופה מצרפים ציטוטים. יש המצטטים את כל הפסוק או

מספר פסוקים וקשה להם לדלות את העיקר. יש ללמד את התלמידים שימוש נכון ושילוב נכון של הציטוט בתוך התשובה כחלק מהתשובה, כחלק משלים להסבר ולציין מראה מקום.

ביסוס בכתוב הוא הדרך לחזק או להוכיח טענה. זהו גם הקריטריון לבחינת דברנו. שאחרת נהיה במצב של הציור שלעיל. הביסוס הוא הקישור בין התשובה לבין הטקסט, וכך צריך להשתמש בפסוקים המבססים. הנה דוגמא לשאלה שפשוט מציגה את הפסוקים ללא ההסבר למה הובאו ומדוע הם מבססים עמדה או דעה:

השאלה:

קראו מל"א א' 16 – 21. ציינו שתי דרכים והסבירו כיצד משכנעת בת שבע בעזרתן את דוד להתערב בהמלכת אדוניה ולחסב את המלוכה לשלמה.

תשובה:

פס' 17 – וַתֹּאמֶר לוֹ, אֲדֹנִי אֶתָּה נִשְׁבַּעְתָּ בַּיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֵאמֹתָ, כִּי-שְׁלֹמֹה בְנִי, יִמְלֹךְ אַחֲרַי; וְהוּא, יָשֵׁב עַל-כִּסְאִי. בַּת שֶׁבַע אֹמֶרֶת לְדָוִד שֶׁהוּא נִשְׁבַּע שְׁלֹמֹה יִמְלֹךְ אַחֲרָיו.

פס' 18 – וַעֲתָה, הִנֵּה אֲדֹנִיָּה מֶלֶךְ; וַעֲתָה אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ, לֹא יָדָעָתָּ. בַּת שֶׁבַע מִנְסָה לְהַשְׁפִּיעַ עַל דָּוִד עַיִי כִּךְ שֶׁהִיא מִסְפֶּרֶת לוֹ שֶׁאֲדֹנִיָּה הַמֶּלֶךְ אֶת עֲצָמוֹ וְדָוִד בְּכָלֹל לֹא יוֹדֵעַ מִזֶּה – מַעֲיֵן בִּיקוּרָתָה.

מה הבעיה? הרי המשיב מצטט? מה קשה בתשובה? אולי הציור יבהיר.

המשיב מספר מה כתוב בפסוקים אך אינו משתמש בהם כדי לענות לשאלה איך מלמדים הפסוקים על דרכי השכנוע של בת שבע. המשיב כאילו אומר לקורא: "יש פה קצת תשובה – חפש לך בסל מה שמתאים לך. אולי יש כאן גם מה שאתה מחפש". נזכור – תשובה טובה עונה לשאלה לכל השאלה ורק לשאלה.

ביסוס איננו העתקת פסוקים. אם הביסוס הוא חצי פסוק, פסוק או שניים – די במראה מקום (ספר, פרק ופסוק). אם הביסוס הוא ביטוי, משפט קצר, מילה או צירוף מילים, אז יש להעתיקם ולציין ליד הציטוט את מראה המקום.

מוצע בזאת למורה לתרגל עם תלמידיו דף מתוך הכלי "הוראות" של העשרה אינסטרומנטלית". הדף מבהיר באופן חווייתי והתנסותי את חשיבות קריאת ההוראות עד תומן בטרם נתחיל לבצע. מורים יקרים, קחו לכם 4 דקות ופתרו את דף – הוא גם מהנה, גם מפתיע, וגם יעורר רעיונות להוראת הקשב להוראות.

ביבליוגרפיה:

הוראה דיפרנציאלית בכתה הטרוגנית- ספר שמות: שילובים, כתיבה ועריכה אתי רז.
מירה עופרן, המבין יבין, אבן יהודה תשנ"א